

Tanrı'nın Birliği ve Üçlü-Birlik; Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Görüşlerin Analitik Bir Değerlendirmesi¹

Dr. M.O.Opeloye²

Çev. Alparslan YALDUZ

Arş. Gör.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Hıristiyanlık ve İslâm Tanrı'nın varlığını savunmaktadırlar. Tanrı inancı her iki dinin inanç sisteminde, imanın ana prensibidir. Tanrı her iki dinde de benzer fonksiyonları yerine getirir. Bu perspektiften bakıldığında, Müslüman ve Hıristiyanların bir ve aynı Tanrı'ya ibadet etmekte olduklarını ileri sürmek, mantıklı görülmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda makale iki doktrini de inceleyerek, Müslüman ve Hıristiyan Tanrı anlayışının, aslında bir ve aynı Tanrı'nın farklı anlaşılmasının bir yansıması olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Abstract

**The Unity and Tri-Unity of God:
An Analytical Appraisal of the Biblical and Qur'anic Views**

Christianity and Islam assert the existence of God. Belief in God is a basic principle of faith in the belief system of the two religions. God in the Christianity and Islam performs synonymous functions. Viewed from this perspective, it might be reasonable to suggest that the Christians and Muslims worship one and the same God. It is in the

¹ The Unity and Tri-Unity of God: An Analytical Appraisal of the Biblical and Qur'anic Views, The Islamic Quarterly, 36/3, 1992, s. 179-191.

² Dinler Tarihi Bölümü, Lagos State University, Ojo.

light of this that this paper proposes to examine these two doctrines, with a view to demonstrating that their conceptions of God are only reflection of different understandings of one and the same God.

Anahtar Kelimeler : *Tevhîd, Üçlü-Birlik, İsa, Tanrı, İnanç*

Key Words : *Unity, Tri-Unity, Jesus, God, Belief*

Hıristiyanlık ve İslâmiyet, Tanrı'nın varlığını savunan iki dindir. Tanrı inancı, her iki dinin inanç sisteminde imanın ana konusudur ve diğer tüm esaslar da buna dayanır. Her iki dinde de, Tanrı benzer fonksiyonları yerine getirir, aynı şekilde hükmeder ve aynı sıfatlara sahiptir. Bu perspektiften bakıldığında, Müslüman ve Hıristiyanların bir ve aynı Tanrı'ya ibadet etmekte olduklarını ileri sürmek, mantıklı görülmektedir. İşin tuhaf /ironik tarafı ise bazı Müslüman ve Hıristiyanlar, Tanrı'nın birliği ve Üçlü-Birlik hakkındaki her iki kutsal kitabın öğretilerine dayanarak, bir ve aynı olan Tanrı'ya inandıklarını reddedeceklerdir.³

Bu yaklaşım doğrultusunda söz konusu makale, ilâhi kitaplarında geçtiği şekliyle bu iki doktrini inceleyerek, Müslüman ve Hıristiyan Tanrı anlayışının, aslında bir ve aynı Tanrı'nın farklı anlaşılmasının bir yansıması olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kitâb-ı Mukaddes'te Geçtiği Şekliyle Tanrı'nın Birliği ve Üçlü-Birlik

Tanrı'nın birliğiyle yalnızca tek bir Tanrı'nın var olduğunu, ilâhi tabiatın bölünemeyeceğini ve parçalanamayacağını kastediyoruz. Bu doktrin, sadece Eski Ahit'te değil, aynı zamanda Yeni Ahit'te de geçmektedir. Aşağıdaki bölümler örnek olarak alınmıştır:

1. Dinle Ey İsrail, Tanrınız olan Rab birdir. (Tesniye 6:4)
2. Karşımda başka İlahların olmayacak. (Çıkış 20:3)
3. Yukarıda göklerde ve yerde Rab, o Tanrı'dır; Başka yoktur. (Tesniye 4:39)
4. Yalnız Tanrı sensin. (Mezmurlar 86:10)
5. Benden başka Tanrı mı var? Evet başka Tanrı yok; Ben bilmiyorum. (İşaya 44:8)
6. Ben Tanrı'yım benden başkası yok. (İşaya 45:22)

³ Bu görüş, 18-21 Ekim 1988'de İganmu-Lagos'ta National Arts Theatre'de toplanan, Ulusal Dinî Hoşgörü Cemiyeti'nin 2. Yıllık Seminerinde, Nijerya Müslüman Kongresi tarafından sunulan tebliğde ifade edilmişti. Aynı görüş için bkz. Watt, W.M., *Islam and Christianity Today* (Routledge and Kegan Paul, London 1983), s. 44.

7. Ve İsa onlara cevap verdi: En önemlisi şudur; Dinle Ey İsrail!
8. Tanrımız olan Rab, tek Rab'dır. (Markos 12:29)
9. Sonsuz yaşam, tek gerçek Tanrı olan seni ve senin gönderdiğin İsa-Mesih'i tanımlar. (Yuhanna 17:3)
10. Aracı tek bir tarafa ait değildir. Fakat Tanrı birdir. (Galatyalılar 3:20)
11. Birden fazla Tanrı yoktur. (Korintoslular II, 8:4)

Bu ifadelerden, Kitâb-ı Mukaddes'in İlâhi birliği (*Tevhîd*) öğrettiği açığa çıkmaktadır. Thiessen'e⁴ göre; İsrâiloğulları'nın sürekli putperestliğe meyletmesi sebebiyle, tevhîdin vurgulanması gerekliydi. Bununla birlikte, ilâhi Üçlü-Birlik doktrini de Kitâb-ı Mukaddes'te aynı şekilde mevcuttur. Üçlü-Birlik doktrini, bir ilâhi özde sırasıyla Baba (Tanrı), Oğul (Tanrı) ve Kutsal Ruh (Tanrı) olarak bilinen üç ezeli ve ayrı varlığın mevcûdiyeti anlamına gelmektedir.⁵ Bu tanımlanan şekliyle inanç sistemine, ancak M.Ö. 4. yüzyılda gelinmiştir.

Bazı ilk dönem Hıristiyanlarınca İlâhi Birlik inancı, İlâhi Üçlü-Birlik doktrini ile bağdaşmaz görülmüştür. Üçlü-Birlik kavramından kaynaklanan anlaşmazlıklar, muhtemelen Arius'un tartışmalarda oynadığı önemli rol sebebiyle, *Arian ihtilafı* diye bilinmektedir.⁶ Bu tartışmalar, Oğul'un durumu ve Baba Tanrı'yla olan ilişkisi etrafında cereyan etmekteydi: Oğul tamamen Tanrısal mıydı ve bundan dolayı gerçekten Baba'ya benziyor muydu? Yoksa O, diğer yaratılmışlardan daha üstün yaratılmış bir varlık mıydı? Arius, Oğul'un yaratılmış ve dolayısıyla Tanrı'dan ayrı bir öze sahip olduğunu öne sürmek suretiyle Monarşianların⁷ monoteist görüşünü destekledi. O bu iddiasını aşağıda gelecek olan Kitâb-ı Mukaddes bölümlerine dayandırmaktaydı.

Kelly⁸, Arius'un İskenderiye Piskoposu'na yazdığı mektupta dile getirdiği Üçlü-Birlik karşısındaki duruşunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

⁴ Thiessen, H.C., *Introductory Lectures in Systematic Theology*, (W.M.B. Eerdmans Publishing Company, Michigan 1955), s. 77.

⁵ Wiley, H.O. and Culbertson, P. T., *Introduction to Christian Theology* (Beacon Hill Press, Kansas 1946), s. 123.

⁶ Arian ihtilafları hakkında detaylı bilgi için bkz: Berkhof, L., *The History of Christian Doctrines* (The Banner of Truth, Edinburgh 1973), s. 83 vd.

⁷ Hıristiyanlıkta, M.S. II. Ve III. yy'larda tanrının birliğini vurgulamaya çalışan bir teolojik akım. Bkz., Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.265. (Ç.N.)

⁸ Kelly, J.N.D., *Early Christian Doctrines* (Harper and Row Publishers, New York 1978), s. 227.

Biz Bir Tanrı'yı kabul ederiz. O, çocuğu olmayan, yegane ebedi, yegane kadim, yegane gerçek, yegane ölümsüzlük sahibi, yegane hikmet sahibi, tek iyi, tek hâkim, her şeyin tek yargılayıcısıdır. Tek, aşkın ve bölünemez olduğundan, Tanrı'nın varlığına ortak olunamaz. Tanrı'nın -ne kadar yüceltilmiş olursa olsun- özünü diğer bazı varlıklara vermesi, O'nun bölünebileceği ve değişime konu olabileceği anlamına gelecektir. Böyle bir şey ise tasavvur edilemez. Bunun da ötesinde, herhangi bir varlığın gerçek anlamda ilâhi öze ortak olması, tek olan/yegane olan diye tanımlanan İlâhi Varlığın ikiliği sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bu yüzden, varolan başka herhangi bir şeyin Tanrı'nın varlığına herhangi bir şekilde katılması, ortaklık suretiyle değil, bizzat O'nun yaratma fiiliyle vücut bulması gerekir.

Kelly, Arius ve taraftarlarının görüşünü şu dört varsayım ile özetler:

1. Oğul, (sonradan) yaratılmıştır.
2. Mahluk olduğu için, bir başlangıcı olmak zorundadır.
3. O'nun Baba ile (varlık açısından) müşterekliği söz konusu değildir.
4. Oğul değişebilir ve hatta günah işleyebilir olmalıdır.

Arius, Üçlü-Birliğe karşı tezini, Kitâb-ı Mukaddes bölümlerinden çıkarır:

1. Üzerinde tartışıldığı şekilde, Kitâb-ı Mukaddes bölümleri Tanrı'nın birliğini, açıkça öğretmektedir.
2. Oğul'u, Baba'ya nazaran daha alt düzeyde bir varlık olarak tanıtan Kitâb-ı Mukaddes ayetleri: Matta 28:18, Luka 18:19, Yuhanna 5:19, Yuhanna 14:28, Korintoslular I 15:28 ve saire.
3. Oğul'u, yaratılmış olarak tanıtan Kitâb-ı Mukaddes ayetleri: Süleyman'ın Özdeyişleri 8:22, Elçilerin İşleri 2:36, Koloseliler 1:15, İbraniler 3:2
4. Babayı tek gerçek Tanrı olarak takdim eden Kitâb-ı Mukaddes ayetleri: Yuhanna 17:3

Arius'a ilk karşı çıkan, kendi piskoposu Alexander ve daha sonra da Tanrı'nın ve uknumlarının Üçlü-Birliği düşüncesini ısrarla savunan Athanasius oldu. O, Baba ve Oğul'un özünün bir olduğunu düşünüyordu. Ariusçuların, Oğul'un zaman öncesinde yaratıldığı inancını reddederek, Oğul'un zât olarak müstakil ve ezeli varlığını ileri sürdü. Böylece, Ariusçular'ın "Oğul'un zaman öncesinde

yaratılması” inancını reddetti. Onun bu görüşü, şu şekilde dile getirilen kendi inanç sisteminde açıkça ifadesini bulur:

Biz teslisteki ve uknumların birbirine karışmadığı ve özün bölünmediği Üçlü-Birlik içindeki bir Tanrı’ya ibadet ederiz. Çünkü, uknumlardan biri Babanın, diğeri Oğul’un ve bir diğeri de Kutsal Ruh’undur. Ancak, Babanın, Oğul’un ve Kutsal Ruh’un Tanrı’lığı bir tektir. Hepsi aynı anda izzet sahibi ve ebediyette ortaktır.⁹

İzник Konsili, M.S.325 yılında, bu tartışmaları çözmek amacıyla toplandı. İhtilaf, Athanasius’un lehinde karara bağlandı. Konsilde bulunan bütün piskoposlara, aşağıda sunulan İzник İnanç Bildirgesi imzalatıldı:

Biz, her şeye gücü yeten, görünür ve görünmez her şeyin yaratıcısı, tek Tanrı’ya, Kâdir-i mutlak Baba’ya inanırız. Ve Tanrı’nın Oğul’u olan, doğurulmuş, Baba’nın özünden, Tanrı’dan Tanrı, ışıktan ışık, gerçek Tanrı’dan gerçek Tanrı, yaratılmamış doğurulmuş, Baba ile aynı özden, kendisi sayesinde yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şeyin vücut bulduğu yegane Rab, İsa-Mesih’e inanırız ki; bizim ve kurtuluşumuz için aşağı inerek enkarne olmuş, insan suretine bürünmüş, acı çekmiş, üçüncü gün yeniden dirilmiş, cennete yükselmiş, ölüleri ve dirileri yargılamak için gelecektir: Ve (biz aynı şekilde) Kutsal Ruh’a da inanırız. Katolik Kilise, Oğul’un var olmadığı bir zaman vardır; doğrulmadan önce yoktu, yoktan yaratılmıştır diyenler veya Tanrı’nın Oğlu farklı bir özdendir; ya da yaratılmış veya değişebilen bir tabiata sahiptir diyenleri, aforoz eder.¹⁰

Bu metinde Oğul’un özünün, Baba ile aynı olduğunun düşünöldüğü aşıkardır. Oğul yaratılmamış bir varlık olarak, Baba ile aynı seviyeye getirilmiştir. Üçlü-Birliğin üçüncü elemanı olan Kutsal Ruh da, bu tartışmada aynı derecede önemliydi. Zira Arius, Kutsal Ruh’un Oğul tarafından ilk yaratılmış varlık olduğunu kabul ederken, Athanasius, Kutsal Ruh’un Baba ve Oğul ile aynı özden olduğunu ileri sürmekteydi.¹¹

İzник Konsili, piskoposları yalnızca İzник İnanç Bildirgesi’ni kabul etmeye zorlamadı, aynı zamanda Arianizm’i de resmen yasakladı. Konsilin kararı, anlaşmazlıkları sona erdirmek yerine daha da içinden çıkılmaz hale getirdi. Bu, pek çok Hıristiyanın İzник Kararı konusunda ikna olmaması yüzündendi. Bu karar, dünyanın dört bir yanındaki Hıristiyan Kiliselerinin birliği üzerinde silinmez bir iz olarak kaldı. Doęu Kiliseleri kısmen Arius’çu iken, Batı Kiliseleri Athanasius doğuda aforoz edildiğinde onu coşkuyla karşılayıp kabul

⁹ Wiley-Culbertson, age, s.123.

¹⁰ Kelly, age, s. 232.

¹¹ Berkhof, age, s. 90.

edecek kadar, İznik Konsili kararına sadık kaldı. (Bu anlayışla Batı Kilisesi daha sonra düzenlenen) Roma (M.S.341) ve Sardica (M.S.343) konsilleriyle Athanasius'un doktrinini kayıtsız şartsız destekledi.

Hıristiyanlık'ta üçlü-birlik doktrini konusundaki ihtilaf, son derece büyüktür. Bununla birlikte Kitâb-ı Mukaddes öğretilerine dikkatle bakınca onun, Athanasius'un kredosunda ifade edildiği şekliyle, Üçlü-Birlik doktrinini tasdik etmekten yana olduğu dikkat çekecektir. Nitekim Kitâb-ı Mukaddes'ten çıkarılan aşağıdaki deliller, pek çok Hıristiyan teolog tarafından Üçlü-Birlik doktrinini desteklemek için kullanılmıştır:

Eski Ahit

1. Tanrı isminin çoğul formda, Elohim (olarak) kullanılması, Yaratılış 1:1
2. Tanrı'ya ilişkin çoğul zamirlerin kullanılması, Yaratılış 1:26, 3:22 ve İşaya 6:18
3. Tanrı için çoğul fiillerin kullanılması, Yaratılış 1:26 ve 11:7
4. Tanrı'da ayırım yapılması, Yaratılış 19:24
5. Oğul ve Baba arasında ayırım yapılması, Mezmurlar 2:7
6. (Kutsal) Ruh ve Tanrı arasında ayırım yapılması, Yaratılış 6:3
7. Kahinin yaptığı kutsama, Sayılar 6:24-27
8. Tri-sagion¹² diye bilinen İşaya tarafından, "Holy (Kutsal, Kuddüs)" kelimesinin üç kez kullanılması, İşaya 6:3

Yeni Ahit

1. Üçlü-Birliğin üç uknumunun birlikte zikredilmesi. Matta 28:19, Korintoslular I 12:4-6, Efesliler 1:3-14
2. Oğul'un Tanrı olarak tanıtılması. Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi İncil'deki ifadeler, İsa'nın hükmeden bir Tanrı olduğu izlenimini vermektedir. İsa ebediyet¹³, vücûd¹⁴, ma'rifet¹⁵ ve kudret¹⁶

¹² İşaya, (Kutsal)Tanrı, (Kutsal) Kudretli, ve (Kutsal) ebedi bize merhamet edendir" şarkısında kutsal kelimesini üç defa tekrar ettiği için bu isimle anılmaktadır. Molland, Einar, *Christendom*, A.R. Mowbray and Co. Limited, İngiltere 1961, s.32, (Ç.N.)

¹³ Yuhanna 8:58, 17:5, 17:24; Koloseliler 1:15.

¹⁴ Yuhanna, 3:13; Matta, 18:20, 28:20; Efesoslular 1:23.

¹⁵ Yuhanna 16:8, 21:17; Koloseliler 2:3; Luka 6:8.

¹⁶ Vahiy 1:8; Yuhanna 5:19; Matta 28:18; İbrâniler 1:3; Markos 5:11; Luka 4:38-41; Matta 9:11-25.

gibi ilâhi sıfatlarla tavsif edilmektedir. Aynı şekilde İsa'nın yaratma¹⁷, günahın bağışlanması¹⁸, ölüyü diriltme¹⁹ ve adaleti uygulama²⁰ gibi ilâhi fonksiyonları yerine getirdiğine inanılmaktadır. O birkaç İncil ayetinde, Tanrı veya Rab²¹ diye adlandırılmaktadır. Bunlarında ötesinde (Yeni Ahit'te) İsa, kendisine tapınılacak bir ilâh gibi tanıtılır.²² Teologlar, İsa'nın bizzat kendisinin, ibadetin sadece Tanrı'ya yapılması gerektiğini bildirdiğini²³, onun kendisine ibadet edilmesini kabul etmesinin ise, kendisini Tanrı gibi gördüğü anlamına geleceğini savunmaktadırlar.

3. Babanın Tanrı olarak tanıtılması. Yuhanna 6:27, Romalılar 1:7, Galatyalılar 1:1, vs.

4. Kutsal Ruh'un Tanrı gibi tanıtılması. Elçilerin İşleri 5:3-4 ve Korintoslular II 3:17-18' de görebileceğimiz gibi İncil Kutsal Ruh'u Tanrı olarak takdim etmektedir. Bundan dolayı onun sözleri ve fiilleri, Tanrı'nın sözleri ve fiilleri²⁴ gibi sayılmaktadır; ebediyet²⁵, vücüd²⁶, ma'rifet²⁷ ve kudret²⁸ gibi Tanrı'nın sıfatları onu tasdik etmektedir; benzer şekilde yaratma²⁹, yeniden doğma³⁰, ölümden sonra diril(t)me³¹, Kitâb-ı Mukaddes'in vahyedilmesi³² gibi ilâhi fiiller de ona nispet edilmektedir. Kutsal Ruh'un ilâhi statüsü, Matta 28:19, Korintoslular II 13:14 ve Korintoslular I 12:4-6' da açıkça görüleceği gibi vaftiz formülasyonunda, havarilerin hayır duasında /dileğinde ve kilise hiyerarşisi içinde, baba ve oğul ile ilişkisi olan bir varlık şeklinde anlaşılabilir.

Yukarıdaki Kitâb-ı Mukaddes pasajlarına göre bir Hıristiyanın anladığı şey; Üçlü-Birlik her ne kadar bir Tanrı'da her birinin özel

¹⁷ Yuhanna 1:3; Koloseliler 1:6; İbrâniler 1:10.

¹⁸ Matta 9:2; Luka 7:47 vd.

¹⁹ Yuhanna 5:25-29, 6:39 vd., 6:54, 11:25.

²⁰ Yuhanna 5:22; Romalılar 14:10; Korintoslular II, 5:10; Vahiy 19:15.

²¹ Yuhanna 1:1, 20:28; Filippililer 2.11; Romalılar 5:1.

²² Matta 14:33, 28:9; Luka 5:8.

²³ Matta 4:10.

²⁴ İşaya 6:0; Yuhanna 12:39-41 ve Elçilerin İşleri 28:25-27.

²⁵ İbrâniler 9:14.

²⁶ Korintoslular I, 2:10 vd.; Yuhanna 14:26, 16:12 vd.

²⁷ Luka 1:35.

²⁸ Mezmurlar 139:7-10.

²⁹ Yaratılış 1:2; Yuhanna 33:4; Mezmurlar 104:30.

³⁰ Yuhanna 3:5.

³¹ Romalılar 8:11.

³² Petrus II, 1:21; Elçilerin İşleri 1:16.

görevleri olan üç uknumun bulunması ise de, tri-theism (üç Tanrı'ya inanma) ile aynı şey olmadığıdır.

Bu konu Holdcroft³³ tarafından yeterli derecede şöyle açıklanmaktadır: Tanrı, Oğul'un varlık sebebi olması bakımından Baba'dır. Tanrı, Baba'dan doğmuş olması bakımından Oğul'dur. Tanrı, her şeye nüfuz etmesi anlamında Kutsal Ruh'tur. Baba birinci uknumdur, ancak bu onun ilk varolduğu anlamına gelmez. Oğul'un rolü, yerine getirmek ya da uygulamaktır. Tanrı'dan olan (sudur eden) Kutsal Ruh'un rolü, ulaştırmak ya da tatbik etmektir. Bu üç uknum her bakımdan eşittir.

Hıristiyanlar kutsal Tanrı'nın bu üç özü arasındaki ilişkinin, sonlu evren yaratılmadan önce, ezelde mevcut olduğuna inanmaktadırlar. Ne Oğul'un inkarnasyonu ne de Kutsal Ruh'un aracılığı herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Bu üç öz arasındaki ilişkide azalma ya da artma da olmamıştır. İlâhi öz, üç ezeli idrak ve üç ezeli irâdeyi içermektedir.

Kitâb-ı Mukaddes ile temellendirilmesine rağmen, Üçlü-Birlik doktrininin bazı problemleri ortaya çıkardığı gerçeği inkar edilemez. Bunun sebebi, Bazı Kitâb-ı Mukaddes bölümlerinin, yüzeysel de olsa, Oğul'un Baba'ya eşit olmadığı izlenimini vermesidir. Mesela Matta 28:18, İsa'nın yetkisini Baba'dan aldığını bildirmektedir. Markos 13:32, Oğul'un ve meleklerin hakkında bilgi sahibi olmadıkları kıyametin vaktini, ancak Baba'nın bildiğini iddia etmektedir.³⁴ Korintoslular I 15:28, Oğul'un diğer bütün şeyler gibi Babaya tabi olacağını bildirmektedir. Yuhanna 5:19, Oğul'un kendiliğinden hiçbir şey yapmadığı, ancak Baba'nın yaptıklarını görenek onları yaptığını itiraf etmektedir. Unitaryenlerin (Unitarians), bir ilâhi özde, üç ebedi ayırım doktrini reddetmeleri, bu ve benzeri Kitâb-ı Mukaddes ayetlerine dayanmaktadır. Üçlü-Birlik inancını savunanların bu Kitâb-ı Mukaddes bölümlerinden habersiz olmadıklarını belirtmek gerekir. Onlara göre, Kutsal Ruh'un veya Oğul'un ikinci derecede yer alması iradidir. Filippililer 2:5-7 bunu doğrulamaktadır:

İsa-Masih'teki düşünce sizde de olsun. İsa-Masih, Tanrı özüne sahip olduğu halde, Tanrı'ya eşitliği sımsıkı tutunacak bir hak saymadı. Tam tersine, kendine özgü yücelikten soyunarak kul özdeşliğini aldı. İnsan eşitliğine girerek, insan biçiminde belirdi.

³³ Holdcroft, L.T., *The Doctrine of God* (Western Book Company, Oakland 1978), s. 66.

³⁴ Teslisçiler, İsa'nın bazı Kutsal Kitap bölümlerinde bilgisinin sınırlı olduğunu kabul etmesinin, bu tevazu günlerinde ilâhi sıfatlarla kuşatılmış olmasının sonucu olduğuna inanırlar.

Bu ifadeler bize, İsa'nın Tanrı olduğunu, fakat insan biçiminde doğmak suretiyle kendi rızasıyla kulluk statüsüne büründüğünü anlatmaktadır. Kulluk statüsünde olmasına rağmen, onun yücelik, kudret ve ezililik bakımından Baba ile aynı olduğuna inanılmaktadır. Hıristiyan teologlar, doktrinin bir sır olduğu,³⁵ vahiyden kaynaklandığı ve spekülasyon ürünü olmadığına inanmakla beraber, Üçlü-Birlik inancındaki giriftliği de kabul etmektedirler.

Kur'an-ı Kerim'de Öğretildiği Şekliyle Tevhid İnancı

Tevhid inancı, bir kaçını örnek olarak aşağıya aldığımız pek çok Kur'an-ı Kerim ayetinde kuvvetli bir şekilde vurgulanmaktadır:

1. İlahınız tek bir Allah'tır. Ondan başka İlah yoktur. O, rahmandır, rahimdir. (Bakara 2/163)
2. Yoksa siz, Allah ile beraber başka Tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: "Ben buna şahitlik etmem.....O ancak bir tek Allah'tır. (En'am 6/19)
3. İlahınız tektir. (Nahl 16/22)
4. De ki: Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Ancak bana İlahınızın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. (Kehf 18/110)
5. İlahınız bir tek ilâhtır. Öyleyse ona teslim olun. (Hac 22/34)
6. Gerçekten, gerçekten İlahınız birdir. (Sâffât 37/4)
7. De ki: O Allah bir ve tektir. (İhlâs 112/1)

Tevhid Doktrininin, Kur'an-ı Kerim'de sağlam bir şekilde yer aldığı yukarıdaki Kur'an referanslarından belli olmaktadır. Kur'an-ı Kerim Allah'ın birliğinin, bölünemez olduğunu öğretmektedir. Tevhid, İslâm'da Allah'ın tam anlamıyla birliği demektir. Ve çoğulculuğun bütün şekilleri onun özüne aykırıdır.³⁶ Tevhid, "Allah'tan başka İlah yoktur ve Muhammed (sav) onun elçisidir", anlamına gelen Kelime-i Tevhid 'de dile getirilir. Bu ifadenin anlamı, Allah'ın dışında hiç bir şeyin ibadete layık olmadığıdır. Muhammed'in (sav) elçi olduğunun ise zikredilmesi çok önemlidir. Bu ifadeyle mü'min, Muhammed'i (sav) Allah veya Allah'ın oğlu olarak değil, bilakis, yukarıdaki (Kehf 18/110) ifadeye uygun olarak, O'nun mesajını insanlara iletmek için gönderilmiş bir peygamber olarak görmesi konusunda uyarılmaktadır.

³⁵ Micjpas, M. Steffens, "Modern Anti-Trinitarianism and Islam", Samuel, M.Swemer (ed.), *The Muslim World*, Vol.II (2) (The Christian Literature Society for India, London 1912), s. 160.

³⁶ Sidiqi, Tanzimuddin, "Taohid – Oneness of God", Halim Abdulhamid (ed.), *Studies in Islam*, Vol.XVI (2), (Quarterly Journal of Indian Institute of Islamic Studies, New Delhi 1979), s. 12.

Müslümanların dilinde çok yaygın olan Kelime-i Tevhid, onların, Allah'ın birliğini ve Muhammed'in (sav) peygamberliğini kabul ettiklerinin bir belirtisidir. Bununla birlikte bu sözlü tasdik, amel ile desteklenmesi beklenir ki aksi halde bu ifade anlamsız olur. Tevhid doktrini, yukarıda geçen İhlâs Suresi'nin dört ayetinde özetlenmiştir.

İslâm peygamberi,³⁷ hadislerinde bu surenin önemine dikkat çekerek şöyle der: "Kul huvallahu ehad, Kur'an'ın üçte birine denktir." Gazâlî³⁸ hadisi yorumlarken bu hadisin, Kur'an'ın önemli konularıyla ilgili üç bölümüne işaret ettiği kanısındadır. Bunlar; Allah hakkında bilgi, ahiret hakkında bilgi, doğru yol ile ilgili bilgidir. Gazâlî'ye göre bilginin bu üç şekli, Kur'an'ın en önemli meselesidir. Geriye kalanlar da bunu izleyen şeylerdir. İhlâs Suresi, bu üç konudan biri olan Allah hakkında bilgiyi ihtiva etmekte ve onun ortaklıktan münezzehe olduğunu belirtmektedir.

Yusuf Ali³⁹ tefsirinde, bu sureyle ilgili aşağıdaki beş esasa dikkat çeker:

1. Allah zâtıyla kaimdir, filozofların soyut bir kavramı değildir.
2. İbadete layık olan yalnızca Allah'tır. Diğer varlıklar ya da şeyler sonradan yaratılmışlardır ve hiçbir şekilde Allah ile mukayese edilemezler.
3. O, başlangıcı ve sonu olmaksızın ebedidir, mükemmeldir, zaman, mekan ve her türlü sınırlamadan münezzehtir.
4. doğurmamış ve doğrulmamıştır. Zira bu, insani özelliklerin onun varlığına katılması anlamına gelecektir.
5. O, bilinen veya hayal edilen herhangi bir şeye, ya da bir kişiye benzemez.

Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın birliği, Allah'ın zâti birliği demektir. Zira bu şekilde Tanrı'ların çokluğu ve bir Tanrı'da uknumların çokluğu da reddedilmektedir. Yine bu birlik, Allah'ın sıfatlarında da bir olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü ilâhi sıfatlara sahip olan sadece O'dur. Ve son olarak, Allah'ın fiillerinde de birliği demektir. Zira ilâhi fiilleri diğer varlıklar yapamaz.

³⁷ Muslim, Musâfirin, 260; Tirmizî, Hac 95.

³⁸ Muhammed Abu'l Dasim (trans.), *The Jewels of the Qur'an: Al-Ghazali's Theory* (Faculty of Islamic Studies, University of Kebangban, Malaysia 1977), s. 79.

³⁹ Ali Yusuf, *The Holy Qur'an: Text, Translation and Commentary*, (The Islamic Foundation, Leicester 1978), s. 1806, 6296 numaralı dipnot.

Allah'a eş koşmak (*şirk*) bütün şekilleriyle, yalnızca yukarıda ele alınan İhlâs Suresi'nde değil, aynı zamanda Al-i İmrân 3/64'te de kınanmıştır:

De ki: ey Ehl-i Kitap, sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze geliniz. Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: "Şahit olun ki, biz Müslümanlarız" deyiniz.

Bu Kur'an ayetlerine göre, İslâm şu fiilleri *şirk* olarak görmektedir:

1. Taşlar, ağaçlar, nehirler vb. şeylere Allah gibi ibadet etmek
2. Diğer yaratılmış varlıkların İlâhi öze ortak olduğuna inanarak, İlâhi sıfatları ve fiilleri bunlara atfetmek.
3. Allah'ın yanı sıra, rahipler ve din adamları gibi diğer varlıkları ilah olarak kabul etmek

(Yukarıdaki tanımların) ilkinin oluşturan puta tapıcılık, *şirkin* en eski şeklidir ve genellikle ilkel topluluklarda bulunmaktadır. Hıristiyanlık ve İslâm gibi en yaygın dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte, *şirkin* bu şekli kaybolmaya başlamıştır. Kur'an, putatapıcılığı şiddetle eleştirir. Putlara ibadet etmeyi ahmaklık olarak görür. Mesela Meryem 19/42'de, duymayan, görmeyen, başkasına faydası olmayan şeylere tapmanın ardındaki mantığı sorgular. Enbiyâ 21/51-65'de de, İbrahim peygamberin putlarını kırdığı putperestlerin, onun sorularına tatmin edici cevaplar vermede yetersiz kaldıkları belirtilerek, aynı ahmakça tavır eleştirilmektedir.

Putların, ibadet edenlerin, (ibadetteki) konsantrasyonuna yardımcı olmaya hizmet eden araçlar olduğu, puta tapıcılığın bilinen gerekçesidir. Bu gerekçe İslâm'a göre savunulamaz. Gerçek şu ki, bazı bilginlerin de savunduğu gibi bu putların Yüce Varlık'tan zuhur ettiğine inanıldığı için ibadet edenlerin dikkati, çoğu zaman başka herhangi bir şeyden daha çok putların üzerine toplanır.⁴⁰

İslâm'ın görüşüne göre *şirkin* ikinci şekli de aynı şekilde Kitâb-ı Mukaddes'te şiddetle kınanmaktadır. Bu şeklin örneği Hıristiyan inanç sisteminde bulunan, bir Tanrı'da üç unsurun varlığı ve Tanrı ile birlikte Kutsal Ruh ve Oğul'un sonsuzluğudur. Kur'an-ı Kerim'in tevhîd anlayışı, Hıristiyan Üçlü-Birlik ve ilâhî oğul doktrinini tamamen reddeder. Bu amaçla Nisâ 4/171'de şöyle buyrulur:

Meryem oğlu İsa-Mesih, ancak Allah'ın resulüdür, (o) Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı bir kelime ve O'ndan bir ruhtur. Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Ve (Allah) üçtür demeyin.

⁴⁰ Awolalu, J.O.-Dopamu, P.A., *West African Traditional Religion* (Onibonoje Pres, Ibadan 1979), s. 50.

Bundan vazgeçmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah ancak bir ve tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehdir...

Aynı durum Mâide 5/76'da bildirilir:

“Allah için üçüncüsüdür” diyenler kafir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'tan başka Tanrı yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kafir olanlara acı bir azap isabet edecektir.”

Montgomery Watt,⁴¹ *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık* adlı eserinde, buraya aldığımız iki ayetin, Hristiyan Üçlü-Birlik doktrininin eleştirisi şeklinde, genellikle yanlış yorumlandığını savunmaya çalışmaktadır. Ona göre söz konusu ayetler (dikkatle incelenirse), Üçlü-Birlik doktrini demek olan üç uknumu değil, Hristiyanlıkta bir sapkınlık olarak görülen, üç Tanrı (*tri-theism*) inancını yermektedir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'in bu eleştirisi Hristiyanların da hemfikir olacakları bir eleştiridir. Bize göre Watt'ın bakış açısı yanıltıcıdır. (Çünkü) Kur'an-ı Kerim'in Üçlü-Birlik hakkındaki tavrı, özellikle İsa'nın ilâhi tabiatını ya da Tanrısal Oğul doktrininin aynı şekilde eleştiren Kitâb-ı Mukaddes'in diğer bölümleri göz önünde bulundurulduğunda, yanlış bir yoruma meydan vermeyecek derecede açıktır.⁴²

Söz konusu yazar başka bir eserinde, İki kutsal kitabın İsa ile ilgili öğretisindeki benzerliklere rağmen, Kur'an-ı Kerim'in İsa'yı Allah'ın Oğlu olarak görmediğini vurgulayarak, Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'teki İsa anlayışlarının farklılıklarını, detaylı bir şekilde ele almıştır..⁴³

Şirkin üçüncü şekli, rahiplerin ve din adamlarının tanrılaştırılmasıdır. Bu eğilim, İslâm'ın da dahil olduğu pek çok dinde vardır. Bu uygulama, bazı rahiplerin, azizlerin ve şeyhlerin hemcinslerine üstünlük iddia etmesinden kaynaklanan kutsal rahiplik anlayışının sonucudur. Tevbe 9/31'de bu istenmeyen uygulamaya gönderme yapılmaktadır. Şirk hangi şekilde ifade edilirse edilsin, affedilmez büyüklükte bir günahdır.⁴⁴

⁴¹ Watt, age., s.50.

⁴² Bkz: Mâide 5/75; Tevbe 9/31;Yûnus 10/68; İsrâ 17/111; Kehf 18/4-5; Meryem 19/35, 88-92.

⁴³ Bunun dışında Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim İsa'nın doğumu ile ilgili benzer rivayetlere sahiptir. Kur'an-ı Kerim Kutsal Kitap gibi, İsa'nın kıyamet saatinin geldiğinin bir işareti olarak (Zuhruf 43/61) ikinci kez geleceğini doğrular. (Nisâ 4/159 metin üzerinde Yusuf Ali'nin dipnotu.) Detaylı bilgi için bkz: Opeloye, M.O., “Jesus in the Bible and Qur'an”, Malik, S.H.A. (ed.), *Al-Fikr*, No.1, Vol. VII (Department of Arabic and Islamic Studies, University of Ibadan 1988), s. 55 vd.

⁴⁴ Nisâ 4/48; Lokman 31/13.

Sonuç

Yukarıda geçen değerlendirmelerden, İslâm ve Hıristiyanlığın Tanrı kavramları arasında geniş bir ayrılığın olduğu son derece açıktır. Buna rağmen bu, Müslümanların ve Hıristiyanların farklı Tanrı'lara ibadet ettikleri anlamına gelmez.

Bize göre Kitâb-ı Mukaddes' te anlatılan Tanrı, Kur'an-ı Kerim' de anlatılan Allah ile aynıdır. İnsanların onu algılayışlarına bağlı kalmadan O, O'dur. Anlayışlardaki farklılık, insan aklının gelişmesindeki değişik evrelerin bir yansımasıdır. Bir aşamada insan, Afrika Yerli dininde olduğu gibi, cansız nesnelere Tanrı tezahürünü arar; diğer aşamada, Yahudilikte olduğu gibi, Ahit Sandığında Tanrı tezahürünü arar; bir diğer aşamada, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, İsa-Mesih'te Tanrı tezahürünü bulmaya çalışır; ve başka bir aşamada ise Tanrı'nın bir tezahüre ihtiyacının olmadığı düşünülür ki⁴⁵, bu da İslâm'ın duruşudur.

Bizim kanaatimize göre madem ki Tanrı tektir, onun dini de tek olmalıdır. Pek çok Kur'an-ı Kerim ayeti tarafından tasdik edilen ve değişik peygamberlerin tebliğ için ard arda gönderildiği din, bu tek dindir. Bundan dolayı, Hıristiyanlık Yahudiliğin devamı, İslâmiyet de Hıristiyanlığın devamı olarak görülebilir. Bakara 2/62'de, Allah'ın iradesine gerçekten boyun eğmek şartıyla, bu dinlerin mensuplarına kurtuluş söz verilmektedir:

Şüphesiz iman edenler ile Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp, salih amel işleyenler için Rableri katında mükafatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.

Bu Kur'an-ı Kerim ayetinden öğrendiğimiz, bir ve aynı Tanrı'ya ibadet eden Müslüman ve Hıristiyanların, kendilerini tarihsel süreç içinde ortaklar olarak görmeleri gerektiğidir. Onlar, ortak ibadet ettikleri, kurtuluş bahşeden ilâhi varlık nedeniyle, Âl-i İmran 3/64'te emredildiği şekilde birbirleriyle yürekten ilişki içinde olmalıydılar. Bu iki dinin ortak kaynağı, Hıristiyanların ve Müslümanların evrensel bir iyiliksever Tanrı anlayışı çatısı altında, evrensel kardeşlik duygusunda birleştirme aracı olarak kullanılabilir.⁴⁶ Bilmeliyiz ki Hıristiyanlık ve İslâm, her ikisi de hoşgörülü, bağışlayıcı, merhametli, şefkatli, hayırsever ve her şeyin iyiliğini isteyen dinlerdir. Aynı şekilde her iki din de, komşu sevgisini, dindarlığın ve iyi işler yapmanın temel şartı olarak görür. İnsanın barışı ve dayanışmayı araması, dinlerin bu esasından dolayıdır.

⁴⁵ Balogun, I.A.B., "Utilizing Religions for Peaceful Unity and Progress in Nigeria" (22 Ocak 1981'de Nijerya Ilorin Üniversitesi'nde ders olarak sunulmuştur.), s. 6.

⁴⁶ Nijerya'da da bu dinlerin özünde bulunan evrensel kardeşlik duygusu kullanılmalı ve iki dinin mensupları arasında karşılıklı anlayış ve güven oluşturarak güçlü, müreffeh bir Nijerya yaratılmalıdır.